

Potřebujeme morálně inteligentní lidi

Pojem intelligence se i v odborných kruzích zúžil pouze na její abstraktní složku, říká psycholog Imrich Ruisel. Abstraktně inteligentních lidí je v současné společnosti dost, chybí jí ale moudří a morální lidé.

Čím to je, že v současné psychologii stále převládá pohled na inteligenci jako na schopnost abstrakce, případně jako na schopnost řešit problémy?

Ľudstvo oddávna diskutovalo o univerzálnych pojmoch. Patrila k nim demokracia, sloboda, spravodlivosť, ale aj rozum a inteligencia. Ako sa dozvedáme z nie celkom potvrdených prameňov, už Sokrates na svojich potulkách po aténskej agóre kladol otázky, ktoré mali naznačiť, čo si jednotlivci vlastne pod týmito pojmi predstavujú. Zaiste, značné rozdiely medzi nimi pretrvávali stáročia a ako kukučie vajce sa preniesli až do našich poznatkových skladov.

Existujú ešte nejaké jiné typy inteligencie?

K výraznému odlíšeni medzi pragmatickou a ontologickou tradíciou dochádzalo najmä v 19. storočí. Vznik vedných disciplín, postupný rozvoj ekonomiky i techniky zvyšoval nároky na kognitívne procesy človeka. Vývoj komplexnejších technológií vyžadoval riešenie technických problémov, a preto sa postupne kultivovali kognitívne schopnosti ako predstavivosť, rozhodovanie, tvorivosť, riešenie problému a pod. K náročným situáciám dochádzalo najmä pri zavádzaní vojenskej techniky, kde bolo potrebné vybrať veľké množstvo uchádzačov spomedzi nastupujúcich regrútov rôzneho vzdelania a skúseností.

Myslím si, že v tomto období bola situácia zrelá na konštituovanie rôznych foriem inteligencie – popri abstraktnej aj praktickej alebo sociálnej. Že nakoniec dominovala abstraktná inteligencia, možno pripísať beznádejnému zaostávaniu teoretickej bázy výskumov samotného konštruktu inteligencie. Potreba ich praktického využívania vyvolávaná tlakom prostredia viedla ku konštrukcii prvých testov inteligencie. Pochopiteľne, že umele konštruované grafické symboly a vzťahy medzi nimi predstavovali pre užívateľov podstatne schodnejšiu cestu než komplexná analýza tohto neurčitého fenoménu. A ako vieme, testy spočiatku

foto archiv Imricha Ruisela

viedli až k tragickým nedorozumeniam a k vytváraniu rasových stereotypov. História zaznamenala aj pikantnosť, že rumunskú rodinu štvor ročného Davida Wechslera takmer nepustili do USA.

Časom sa ukázalo, že inteligenciu nemožno stotožniť len s jej abstraktnou zložkou, pretože v podstate predstavuje mentálnu aktivitu s výrazne širšími súvislosťami, než je riešenie umelých abstraktných úloh. Musíme si uvedomiť, že mnohé problémy, ktorým čelíme, sú takzvané „zle“ vymedzené, čiže nemajú len jednoznačné riešenia, aké nám ponúkajú bežné inteligentné testy. Sternberg oprášil pôvodné Sternové úvahy a konštatoval, že inteligencia okrem iného plní aj tieto funkcie: umožňuje adaptáciu na existujúce prostredie, formovanie nového prostredia a ak je to nevyhnutné, organizuje zmenu prostredia. Preto je nevyhnutné uvažovať aj o praktickej, emočnej, sociálnej, machiavellistickej, ale aj morálnej alebo spirituálnej inteligencii. Ved' už gaskoňský šľachtic Michel de Montaigne veril, že inteligentní ľudia hľadajú poznatky a pravdu. Prípadne si môžeme pripomenúť aj vymedzenie Howarda Gardnera. Ak nazrieme do minulosti a spomenieme si na „sedem slobodných umení“, ktoré sa vyučovali na prvých univerzitách, ➤

Inteligencia okrem iného plní aj tieto funkcie: umožňuje adaptáciu na existujúce prostredie, formovanie nového prostredia a ak je to nevyhnutné, organizuje zmenu prostredia. Preto je nevyhnutné uvažovať aj o praktickej, emočnej, sociálnej, machiavellistickej, ale aj morálnej alebo spirituálnej inteligencii.

Imrich Ruisel (1941)

Je riaditeľom Ústavu experimentálnej psychológie SAV a vedúcim Centra excelentnosti výskumu inteligencie a tvorivosti v Bratislave. Venuje sa problematike kognitívnych procesov a osobnosti. Je autorom niekoľkých monografií o poznávaní, pamäti a inteligencii (Inteligencia a osobnosť. Bratislava: Veda 1999; Základy psychológie inteligencie. Praha: Portál 2000, Kapitoly z psychológie osobnosti. Bratislava: Veda 2001). Aktivne spolupracuje s niekoľkými zahraničnými pracoviskami v Rotterdame, Groningenu, Helsinkách a Joensuu.

Žiaľ, abstraktná inteligencia sama o sebe neurčuje smer svojho pôsobenia. Jej nositeľ môže byť úspešným altruistom, ktorý zachráni tisíce ľudských životov, ale aj iniciátorom vydarenej bankovej lúpeže. Obaja pri riešení problému použijú stratégiu, ktorá vedie k úspešnému koncu.

vidíme istú zhodu medzi nimi a typmi, ktoré navrhol Gardner, vrátane hudobnej inteligencie, voči ktorej zaujímal subjektívne pozitívny postoj, pretože z jeho biografie sa dozvedáme, že asi desať rokov hrával ako barový pianista.

Podléhajú tyto typy inteligence stejným psychologickým zákonitostem jako abstraktní inteligence – tedy například, že jsou vrozené, že se během života příliš nemění, že je jejich míra stejná například u jednovaječných dvojčat?

Otázka vplyvu dedičnosti a prostredia sa stáva jedným z kľúčových vývinových momentov štúdia inteligencie. Žiaľ, dlhoročné diskuzie prebiehajúce najmä v americkej psychológii, sa týkajú takmer výlučne abstraktnej inteligencie a IQ. Čo je však IQ? Umelý konštrukt osudovo determinovaný vágnym pojmom mentálny vek? Čím je vlastne daný? Akousi „čistou“ kognitívnu architektúrou umožňujúcou pochopiť vzťahy medzi úsečkami rôznej dĺžky alebo aj vplyvmi prostredia, výchovy, kultúry a motivácie? Generácie psychológov bývali hrdé na tento pojem, ktorý predstavoval akúsi výkladnú skriňu exaktnosti psychológie. Čo však v skutočnosti vyjadruje?

Myslím si, že reálny pokrok pri posudzovaní vplyvu dedičnosti a prostredia nám prinesú až konštrukty podstatne exaktnejšie mapujúce diferencovanejšie aspekty kognitívneho fungovania človeka. Veď pri analýzach dvojčiat, či už jednovaječných alebo dvojjaječných, sa až hriese nezanedbáva vývin osobnosti a motivácie? Zaujímajú príslušných expertov aj pojmy vytrvalosti, svedomitosti, cieľavedomosti, vôle, ktoré môžu výkonovú zložku inteligencie výrazne ovplyvniť (a najmä v longitudinálnom kontexte)?

Abstraktní inteligenci může člověk zvýšit cvičením jen velmi omezeně. Může si člověk natrénovat i například praktickou, emoční nebo sociální inteligenci?

Otázka trénovateľnosti inteligencie nie je pochopiteľne jednoduchá. Neraz sa spochybňujú možnosti zdokonaľovania abstraktnej inteligencie – no situácia nie je často taká beznádejná, ako sa občas traduje. V literatúre sa môžeme stretnúť s programami, ktoré takýto pokrok nevylučujú. Veď už Thomas Hobbes rozlišoval medzi pri-

rodzeným a získaným dôvtipom. Získaný dôvtip sa týka ideí vštepenej kultúrou a vzdelávaním. Ja sám som v minulosti aplikoval pamäťový tréning s mentálne retardovanými deťmi, ktorý významne zvýšil schopnosť ich abstrakcie. Zaujímavé doporúčenia vyslovuje aj Sternberg pri tréningu takzvaných „skrytých poznatkov“ – tacit knowledge. Ich praktickým využívaním možno zvýšiť aj úroveň praktickej inteligencie.

Známe sú aj techniky na tréning empatie alebo sociálnej senzitivity. Na druhej strane isté pochybnosti možno mať o zvyšovaní morálnej alebo spirituálnej inteligencie. Možno morálku reálne trénovať – alebo len sociálnu konformitu s prevládajúcimi normotvornými požiadavkami prostredia alebo kultúry? Možno jednoduchými stratégiami prehlbovať spiritualitu? Na druhej strane si celkom dobre viem predstaviť úspešný nácvik machiavellistických stratégií, najmä v situáciách politickej praxe.

Jsou tyto různé typy inteligence spolu nějak propojené? Můžeme říci, že člověk prakticky inteligentní je zároveň emočně a morálně inteligentní?

Čo sa týka transferu medzi jednotlivými typmi inteligencie, rozhodne nie je zákonitý, ako na to upozornil Thorndike už v dvadsiatych rokoch minulého storočia. Aj bežné pozorovania naznačujú značné diskrepancie medzi abstraktnou a praktickou inteligenciou, spomeňme si len na literárnu metaforu ilustrujúcu rozdiely medzi Sherlockom Holmesom a jeho starším bratom. A čo Napoleon, ktorý v prvom období svojej vlády vybudoval z Francúzska moderný a racionálne riadený štát, aby sa neskôr priklonil k stratégiám takzvanej machiavellistickej inteligencie, založenej na úsilí o udržanie moci za každú cenu. A čo jeho súčasník, sluha i súper Fouche, genálne využívajúci stratégie tých najrozmanitejších druhov inteligencie, okrem morálnej.

Žiaľ, abstraktná inteligencia sama o sebe neurčuje smer svojho pôsobenia. Jej nositeľ môže byť úspešným altruistom, ktorý zachráni tisíce ľudských životov, ale aj iniciátorom vydarenej bankovej lúpeže. Obaja pri riešení problému použijú stratégiu, ktorá vedie k úspešnému koncu. Dokážeme vždy rozpoznať tento rozdiel? Spomeňme si na geniálnu Platonovu metaforu

o Alkibiadových silénoch, kde v nevzhľadných figurách satýrov sa skrývajú krásne podoby bohov. Je naše identifikovanie dobra a zla vždy dostatočne presné? A nemožno prehliadnuť úvahy Tomáša Akvinského, ktorý rozlišoval medzi cnosťami intelektuálnymi, ako vedomosti, múdrosť a rozvážnosť, a morálnymi – spravodlivosť, umiernenosť a udatnosť.

Existuje „vysoce inteligentní člověk“ vynikající ve všech těchto typech inteligence? Kde bychom takové lidi našli?

Ako vyplýva z predchádzajúcich úvah o univerzálne inteligentnom človeku, jeho existencia nie je samozrejماً, ale ani vylúčená. Myslím, že takýchto ľudí rozhodne nie je málo, aj keď ich vo svojom okolí príliš nestretávame. Kde ich hľadať? Skôr v zvetrí, v tichých pracovniach a knižniciach, než na televíznych obrazovkách, alebo vo svetle reflektorov, či vo vysokých politických funkciách. Pochopiteľne, každý z nás si volí svoje kritéria a hodnoty pri hľadaní týchto ľudí. Namiesto testov, ako je Ravenov alebo Amthauerov, skôr nám pomáha naša intuícia alebo skúsenosť.

Koho vlastne chceme obdivovať, s kým sa chceme stožniť? Neraz sú to ľudia, ktorí nemusia mať najvyššie posty alebo vzdelanie. Mnohé štúdie prezentované v rámci praktickej inteligencie upozorňujú, že i jednotlivci s pomerne nízkym formálnym vzdelaním neraz dokážu úspešne plniť pomerne náročné kognitívne úlohy, ako ukazujú výskumy Scribnerovej, alebo analýzy domorodých remeselníkov a obchodníkov pôsobiacich v predmestiach brazílskych a mexických miest, ktorým sa venuje pozornosť najmä pri štúdiách takzvaných každodenných kognícií.

Už jste takového člověka potkal?

Zaiste, už som v živote stretol ľudí, ktorí boli univerzálne vysoko inteligentní. Radšej ich však nemenujem, aby som neurazil ostatných. V tejto súvislosti ma napadá konštrukt múdrosti, ako snáď najvyšší stupeň kognitívneho vývinu, ku ktorému môže človek dospieť. Možno však takýto vysoký stupeň poznania vôbec dosiahnuť? Ako poznamenal biskup Augustín, sapientia ako duchovné videnie nemenných predmetov večného inteligentného sveta leží mimo nášho chápania. Možno preto skutočnú múdrosť ani nedosiahneme, môžeme sa k nej len asymptoticky približovať (alebo mať len ilúziu dosahovania). Treba však poznamenať, že skutočná múdrosť zahŕňa aj nevyhnutné kognitívne zložky. Nie sú to len zjednodušené zovšeobecnenia typu „keď sa nad Chočom objavia oblaky, tak bude pršať“. Múdrosť v žiadnom prípade nepredstavuje ľacné mudrovanie, infantilnú negáciu alebo samoučelnú redukciu.

Niekedy ma až zarmucuje fakt, že vo vedeckom a vysokoškolskom prostredí, v ktorom sa pohybujem, sa často stretávam s ľuďmi, o ktorých som bol presvedčený, že sa k múdrosti postupne približia, že v sebe nosia iskru metapoznania. Žiaľ, realita býva neraz úplne iná. Pribúdajúcimi rokmi sa namiesto chápania súvislostí alebo hlbokého poznania vlastných limitov objavujú skôr také osobnostné prejavy ako je malichernosť, nekritické veličkášstvo, neskrotná, niekedy až trápna honba za peniazmi. Pochopiteľne, to všetko je prikryté účelovými frázami a sociálne žiaducimi floskulami. Kde nechali svoju šancu, stratili ju, alebo proste zahodili? Nielen v prípade inteligencie, ale aj múdrosti platí, že sú len potenciou, ktorú možno využiť, ale aj zanedbať. Konečnú rolu zohráva osobnosť so všetkými svojimi záhadami a nepre-

bádanými zákutiami, vrátane Jungovskej osoby a tieňa. A prekrásna Platonova metafora o vozatajovi, ktorý neraz nezvláda čierneho a bieleho koňa, je stále vysoko aktuálna.

Který z těchto typů inteligence je podle vás v současné době a v současné společnosti nejdůležitější a který nejvíce chybí?

Zdá sa mi, že vo svete, v ktorom žijeme, už máme pomaly prebytok ľudí s vysokou abstraktnou inteligenciou, ktorí dokážu konštruovať a vyrábať čoraz rýchlejšie lietadla alebo autá, zvyšovať poschodia mrakodrapov, roztáčať kolá konzumu i zábavy. Načo sú nám autá, ktoré síce môžu dosiahnuť až tristo kilometrovú rýchlosť, keď mnohí z nás za volantom príliš neprekročia stovku. A ak poletím do Brazílie nie je jedno, či tam prídem o hodinu alebo dve neskôr? Ten deň už aj tak za veľa nestojí... Preto si myslím, že skôr potrebujeme viac ľudí s vysokou morálnou inteligenciou, citlivých analytikov univerzálnych problémov ľudstva, ako aj rozširujúcej sa priepasti medzi vyspelými a tradičnými spoločenstvami, ktorí chápu, že nie je celkom normálne, že mnohí z nás zomierajú na prejedanie a nedostatok pohybu a iní od hladu a od nadmerného pohybu.

Potrebujeme jednotlivcov, ktorí dokážu aplikovať teoretické floskule o potrebe pozitívnych vzťahov medzi ľuďmi v sociálnych situáciách reálneho života. Ľudí, ktorí knižné poznatky o potrebe tolerancie medzi kultúrami citlivo uplatnia pri pozornom načúvaní príslušníkov iných kultúr než je ich vlastná. Ľudí, ktorých empatia a porozumenie nekončí u ich rasy, náboženstva alebo presvedčenia, ktorí sa nebudú biť v prsia pri neustálom zdôrazňovaní predností svojej civilizácie. Ľudia s takouto sociálnou a morálnou inteligenciou sú nádejou nás všetkých. Bodaj by ich bolo čo najviac.

Jakub Hučín

Niekedy ma až zarmucuje fakt, že vo vedeckom a vysokoškolskom prostredí, v ktorom sa pohybujem, sa často stretávam s ľuďmi, o ktorých som bol presvedčený, že sa k múdrosti postupne približia, že v sebe nosia iskru metapoznania. Žiaľ, realita býva neraz úplne iná.

foto archiv Imricha Ruisela